

Глава четврта

МОНД И СРЕБРЕНИЦА¹

Поставши симбол „етничког чишћења“, „геноцида“ и српске кривице, масакри у Сребреници из јула 1995. године заузимају централно место у актуелном сећању на ратове у бившој Југославији. Сећању чију актуелност стално оживљавају: било да се ради о дугој потери за Радованом Караџићем и Ратком Младићем (Хашки трибунал обојицу терети за „геноцид“ због претпостављене улоге у убиствима), било да је реч о притисцима које је Европа вршила на Србију да ухапси двојицу бегунаца, или, коначно, о њиховом хапшењу јула 2008. и маја 2011. и њиховом процесуирању 2012. године. Да не заборавимо ни остале бројне процесе који се у Хагу воде против других српских оптуженика због њиховог учешћа у том „геноциду“.

Монд се редовно враћа на Сребреницу. Током 2006. године, на пример, овај дневник ће објавити дванаест чланака везаних за те догађаје. И три фотографије, од којих је једна објављена на насловној страни: ту видимо рођаку жртва која у Хагу протестује захтевајући да Међународни суд правде осуди Србију за „геноцид“². Друга фотографија приказује масовну гробницу, а трећа уплакане жене³.

Свако подсећање на Сребреницу представља прилику да се напомене како је онде „хладнокрвно убијено“⁴ 8000 људи. Међутим, колико се често враћа Сребреници, *Монд* толико остаје уздржан када су у питању егзактне околности под којима су изгинуле те хиљаде босанских муслимана.

Ту уздржаност могли смо запазити у јулу 2005., на десету годишњицу тог масакра. Иако се у *Монду* непрекидно објављују дисијеи, догађај неће бити повод. И ако објави кратак текст, који почиње на првој страни, ништа не омогућава да се реконструишу чињенице и хронологија⁵. Необичан избор када се ради о догађају који

¹У овом поглављу често ћемо имати прилику да се осврнемо на суђења пред Хашким трибуналом, која су повезана са догађајима у Сребреници : суђење српском генералу Радиславу Крстићу (означеном словом К), суђење муслиманском вођи у Сребреници, Насеру Орићу (НО), процес против Дражена Ердемонића (Ерд), који је био у српским снагама када је заузета Сребреница 11. јула 1995., и, коначно, суђење седморници српских војника названо *Сребреница 2* (Ср2).

²*Монд*, 01-03-2006.

³*М*, 14-03-2006.

⁴*М*, 12-07-2005.

⁵*М*, 10-11-07-2005.

сам *Монд* квалификује као „највећи масакр цивила у Европи после Другог светског рата“⁶.

Међутим, нимало не изненађује такав, парадоксалан приступ *Монда*. Јер, све се одвија као да изостанак информација служи једном циљу: елиминацији свега што би могло нашкодити тези о „геноциду“. Ово наводи *Монд* да заташка скуп самих чињеница.

Зато се од 1995. крију суштински војни разлози, који стоје у корену српског напада на Сребреницу 11. јула. Прикривен је, такође, и војни карактер једне од двеју колона, која је избегла из Сребренице, и снажне борбе које су вођене са српским снагама. Ни помена о преговорима између Срба и Муслимана и прекиду ватре који је, 16. јула, омогућио пролаз већем делу те колоне. Ни једне речи, или скоро ниједне, о рату између Срба и Муслимана који ће, од 1992., бити такође у региону обележен као „етничко чишћење“ Срба. Ни помена о милитаризацији енклаве од 1993., или о територијалним споровима, које се *Монд* труди да представи као расистичке планове које су Срби сковали.

Изгледа да је стратегија муслиманских власти табу-тема. Ипак се признаје, као што признају и босански Муслимани, да је Сарајево тајно одлучило да, зарад политичке и војне добити, напусти своје оружане снаге и становништво ове енклаве⁷. Тако је *Монд* потиснуо бројне елементе који потврђују мајавелистичку игру, озбиљно доводећи у питање муслиманско руководство.

Међутим, док упорно ћути о овом питању и очигледно покушава да заштити власти у Сарајеву, *Монд* не оклева да се постави као шампион истине о Сребреници, посебно током саслушавања, која је 2001., организовао Одбор за информисање Народне скупштине. Видећемо такође како *Монд* од посланика захтева да покажу више „храбрости“ у осветљавању истине⁸.

Док скрива чињенице које не подржавају тезу о геноциду, *Монд* не оклева да прибегне застрашивању и манипулацији памћењем. Тако, да би предупредио свако оспоравање наводног геноцидног заузимања Сребренице, *Монд* прибегава, експлицитним или подмуклим, алузијама на Холокауст. На овај начин он Сребреницу повезује с „депортацијама“, „истребљењем“ и „конвојима смрти“⁹. Много сигнала у правцу онога што би требало да буде на линији и у амалгамима *Монда*: они знају да

⁶ *М*, 17-11-1999 ; *Монд*, 23-09-1996

⁷ Видети касније, *Када Монд покрива стратегију муслиманских националиста*, стр. 140.

⁸ *М*, 20/21-05-2001.

⁹ *М*, 06-07-1996 ; *М*, 13-07-1996

ће се изложити оптужби за „порицање“.

Међутим, оспоравање поређења, која *Монд* прави, и денунцирање његовог саучесништва у стратегији Сарајева, истовремено не оспорава трагичну судбину сребреничког становништва и бораца. Ни попустљивост према онима који су, са српске стране, вршили терор и масакр. Иако је *Мондов* гнев етнички селективан, неоспорно је да је, када се о Сребреници ради, заснован на извесном броју сасвим реалних чињеница. Почевши од масовног одласка цивилног становништва, дакле, оних који нису борци, из Сребренице ка Поточарима, селу где мисле да су заштићени од злостављања оружаних снага босанских Срба. Јер, управо у том селу, удаљеном неколико километара од центра града, налази се база мировних снага, за које се сматра да поштују правила демилитаризоване зоне и штите оно што је Савет безбедности изгласао у априлу 1993. године.

Коначно, управо у оваквим, хаотичним условима биће евакуисани жене, деца и старци ка Тузли, главном граду региона под суверенитетом Сарајева. Мушкарци, који су одлучили да се придруже својим ближњима у Поточарима, биће ухапшени и готово ће сви нестати, Срби ће их побити. Међутим, већина мушкараца је покушала да дође до Тузле пошто су се организовали у наоружану колону. Већина је успела да прође, посебно после примирја постигнутог са српском војском, 16. јула. Али пре тог датума многи ће бити жртве гранатирања и заседа које су поставиле снаге босанских Срба. И, надам се, они који су се предали пре примирја, биће упућени у различите хангаре и школе пре него што ће бити погубљени.

1) ИЗГОН СРБА И ВОЈНИ УЛОГ ПИТАЊА КОЈА *МОНД* ПРЕЋУТКУЈЕ

***Монд* суочен с насилним егзодусом Срба из региона Сребренице и тиранијом Насера Орића**

По *Монду*, Срби би у Сребреници створили нови „етнички чист“ простор, територију настањену наводно национално хомогеним становништвом. Ако верујемо у ту верзију, Сребреница и енклаве источне Босне за Србе би биле „аномалије“, „мрље“ које, по њиховом расистичком програму, морају бити „очишћене“¹⁰. Тако би, посебно у источnobосанским варошима, кулминирала геноцидна истрајност Срба

¹⁰ *М*, 07-04-1993 ; *М*, 19-04-1993 ; *М*, 24-05-1993.

у елиминацији не-Срба. Али ова верзија води *Монд* до вештог избегавања прворазредне реалности: ради се о упечатљивој хомогености популације у самој Сребреници у тренутку њеног пада. У ствари, од маја 1992. до јула 1995., то нико не спори, 100% становника града чинили су Муслимани. Ако чињенице откривају насиље које је једнако чинила и српска страна, погрешно је супротно двојно приближавање које *Монд* бира. Чини се, такође, да чињеница да је хомогеност становништва, у овом случају не-српског, скорашњег датума, представља реалност коју је сувише непријатно поменути. *Монд* ће то сакрити, као да је Сребреница одувек била искључиво муслимански град.

Случајно објавивши проценатуални национални састав становништва града, какав је овај био пре рата у Босни, *Монд* је показао да је свестан „мултиетничке“ стварности Сребренице¹¹. Али то ништа не мења у слепачком погледу на догађаје.

Према последњем попису становништва у Југославији, 1991. године, Сребреница је била град у коме су нешто мање од трећине становништва чинили Срби¹². То значи, око 9.000 босанских Срба на целој територији општине пре 1992., од којих неколико хиљада у урбаном делу. Према томе, *Монд* скрива нестанак целокупног присуства Срба у Сребреници и њеној околини после 1992., радикалну промену националног састава једног града, ако је уопште и има. Дакле, новине олако постају љуте на само једног „ревносног чистача“ – на Србе.

Увек спреман да хвали наводну „мултиетничност“ муслиманских власти, *Монд* остаје потпуно равнодушан према чињеници да су само Срби, присутни у Сребреници, били заробљени¹³. То јест, када се појавило неколико мушкараца и жена, који бејаху заточени под изразито нехуманим околностима. Игноришући ове чињенице за време читавог рата, *Монд* их је, изгледа, открио тек 2004., током суђења ратном команданту Сребренице, Насеру Орићу, у Хашком трибуналу (Међународни кривични трибунал за бившу Југославију)¹⁴. Затим, *Монд* неће открити ни сведочење Пирса Такера (Peerce Tucker), британског пуковника који је пратио генерала Мориона (Morillon) на његовом обиласку Сребренице у марту 1993. године. За стање једног српског

¹¹ *М*, 15-08-1992. *Монд* објављује 25%, исту цифру коју је дао и К. Анан у свом извештају (стр. 13). Међутим, у оба случаја извори нису прецизирани.

¹² Податак преузет из извештаја *Републике Српске* о Сребреници.

¹³ Уз посредовање генерала Мориона они су ослобођени у оквиру размене у марту 1993.

¹⁴ *М*, 13-10-2004.

заробљеника, кога је могао видети и спасти, Такер ће казати да га је „подсетило на Јевреје, који су спасени из немачких концентрационих логора 1945“¹⁵.

Ни случај овог заробљеника, ни насиље које су трпели Срби у Сребреници и целом региону, посебно њихов изгон, нису измишљотина српске пропаганде. О томе ће, на пример, бити речи у извештају о Сребреници Кофи Анана.

Мада су Уједињене нације објавиле податак у новембру 1999., *Монд* се неће устезати да још једном избегне непријатно питање прогона Срба из Сребренице¹⁶.

Заиста, то питање се у тексту Уједињених нација јавља само у скривеном облику. Ипак, пошто је поменуо луквидацију, коју је, у мају 1992., спровео Горан Зекић, главнокомандујући српске заједнице у Сребреници, Кофи Анан је признао да су затим „Срби почели да се евакуишу из града, или су, пак, из њега протерани“. И генерални секретар УН признаје да су се, од како су повећали своје територије, Муслимани „користили техникама етничког чишћења, сличним онима којима су Срби прибегли у другим зонама“¹⁷. Обраћање генералног секретара само дискретно указује на његову намеру да суштински инкриминише српску страну. Међутим, барем је поменуто „етничко чишћење“ Срба. *Монд* ће, међутим, приказати овај извештај, оптужујући Србе да су одлучили да „створе `етнички чисте` зоне“¹⁸.

Изгон Срба из Сребренице заузео је значајно место у процесу који ће Хашки трибунал водити 2004. године против Насера Орића, муслиманског војног команданта Сребренице. Тужилац ће у својој уводној речи тврдити, а судије касније неће демантовати, да је постојао изгон свих Срба из Сребренице и читавог региона: „Циљ Насера Орића био је да територију Сребренице ослободи босанских Срба и да спречи житеље српских села да се врате у своја села“¹⁹. Изгон на чију ће силу указати суђење Насеру Орићу: систематско паљење и пљачкање српских села, убијање цивила, одсецање глава, черечење, зверски масакр, скрнављење гробља и цркава.

Монд је требало да сачека касни процес против Насера Орића пред Трибуналом, у октобру 2004., па да се сети систематског изгона

¹⁵НО, 15-03-2005, стр. 5924; НО, 03-06-2005, стр. 8907.

¹⁶М, 17-11-1999.

¹⁷К. Анан, стр.13

¹⁸М, 17-11-1999.

¹⁹НО, 06-10-2004, стр. 208.

Срба из ове регије између 1992. и 1995. године²⁰. А дванаест година пошто се догодило, „етничко чишћење“ Срба још увек није реалност за *Монд*: оно се јавља само кроз цитат тужиоца који оптужује Насера Орића да је његов циљ био да „Сребреницу ослободи целокупног српског становништва“. *Монд* јасно стаје на страну одбране по којој се злочини Насера Орића свде на „крају телевизора“. Она ће бити „методична“, „прецизна и бритка“²¹.

Мада, 2004. године, *Монд* изгледа не зна да ли је Насер Орић „ратни профитер“, „борац отпора“, или, чак, „херој“, бруталност овог човека није скорашње откриће. Још фебруара 1994. *Вашигтон пост* је донео његов, нимало ласкав, портрет. Показаће се да је један од омиљених хобија Насера Орића било снимање егзекуција, а, затим, показивање тих снимака гостима, као да се ради о трофејима. На пример, тела обезглављених мушкараца²². Сведочење које ће, у јулу 1995., изнети Бил Шилер у *Торонто стару*²³. Он ће испричати да је видео „шокантан видео-снимак: куће у пламену, лешеве, одсечене главе, људе који беже“. Насер Орић се широко смешио дивећи се сопственом раду. „Намамили смо их у заседу“, казао је када су се лешеве Срба појавили на екрану. Следећа секвенца приказивала је тела раскомадана експлозивом. „Испалили смо их на Месец“. Секвенцу која приказује празно и разорено село, Орић је објаснио: „Ту смо убили 114 Срба...“.

Непосредна сведочења његових сабораца неће спречити *Монд* да касније Насера Орића прикаже у повољном светлу. Године 1995. благонаклони *Монд* ће образложити разлоге славе муслиманског вође: „Он је био нимало кротак бранитељ енклава источне Босне“²⁴.

Окрутност, уосталом, није само карактеристична за Насера Орића. Налазимо је и код извесног броја његових поручника. Кемал Мехмедовић, звани Кемо, је, на пример, био познат у Сребреници као главосеча. Одсекао је, 8. августа 1992., главу Србину, Анђелку Млађеновићу, ставио је на мотку и тријумфално ишао градом²⁵. Други помоћник Насера Орића, Зулфо Турсиновић, стари робијаш, пре рата у Босни осуђен на 14 година затвора због двоструког убиства, терорисао

²⁰ *M*, 13-10-2004.

²¹У резимеу, објављеном после пресуде 2/3-07-2006, *Монд* ће инсистирати на неуспеху који представља блага казна на коју је Н. Орић осуђен. Овај је, у ствари, осуђен на три године затвора за ратне злочине, за које је тужилаштво тражило казну од осамнаест година.

²² *Washington Post*, 14-02-1994.

²³ *TS*, 16-07-1995.

²⁴ *M*, 13-07-1996.

²⁵Током процеса Насеру Орићу говориће се о овом догађају: НО, 23-02-2005, стр. 5436-37.

је становнике када је стигао у Сребреницу из зоне енклаве коју је контролисао²⁶. Познат као раздражљив и опасан, био је у стању да пуца на свакога²⁷. Управо ће Турсиновић, јануара 1995., као таоце држати војнике УН-а под изговором да су се ови кретали у „Троуглу бандера“, зони енклаве коју су, да би прикрили своје војне активности, муслиманске вође прогласиле забрањеном за УНПРОФОР²⁸.

Одговорност за тешке услове под којима је живело становништво града не пада само на босанске Србе. Довољно је упоредити услове живота у Сребреници са оним који су превладавали у Жепи: у овој другој енклави, коју су такође окруживали Срби, и која је од њих зависила за пролазак конвоја с хуманитарном помоћи, услови су били знатно бољи. Уосталом, становници Сребренице су често тамо ишли да би набавили храну²⁹. Међутим, неоспорно је да је Сребреница свирепо трпела због окружења српских снага и да су оне наметнуле драстичне услове за пролазак хуманитарне помоћи. Услови су толико били драстичнији, колико је хуманитарна помоћ понекад служила као покриће за пролазак оружја³⁰. Али, незнађе и очај становника града проузроковани су и тиранијом коју су вршили Насер Орић и његови помоћници, посебно кроз шверц и трговину хуманитарном помоћи, од чега су профит имале оружане снаге³¹.

Јер, упркос алармантној ситуацији с намирницама у којој су се нашли становници Сребренице, посебно избеглице, Насер Орић ће саботирати покушаје које су чинили официри УН-а, задужени за трговачке односе између енклава и околних српских зона: постојала је опасност да та трговина снабдева црну берзу која је била под контролом муслиманског вође³². Шверц, који су штитили политички и војни руководиоци енклава, био је, уосталом, позната чињеница и узрок оптужби и неповерења које је један део становника Сребренице осећао према својим руководиоцима³³.

Међутим, Насер Орић подједнако терорише оне са којима се не слаже. Посебно опозицију у оквиру градског већа Сребренице, које се осећа угроженим, док неки од његових чланова страхују за сопствени

²⁶ НО, 04-04-2006, стр. 16252.

²⁷ НО, 23-02-2005, стр. 5484

²⁸ Ср2, 26-09-2006, стр. 2177; Ср2, 19-09-2006, стр. 1885-86, стр. 1912.

²⁹ Ср2, 16-11-2006, стр. 4041.

³⁰ Ср 2, 08-11-2007, стр. 17 682; Ср2, 28-01-2008, стр. 20 507 ; Ср2, 15-02-2008, стр. 21 322 ;

³¹ Ср2, 08-11-2007, стр. 17 704-05 ; Ср2, 21-01-2008, стр. 20 091-20 094 ; Ср2, 15-02-2008, стр. 21 319.

³² К, 04-04-2000, стр. 2066-68.

³³ Ср2, 22-09-2006, стр. 2035.

живот. Један од њих, који је тражио а није добио заштиту УНПРОФОР-а, биће рањен у покушају атентата³⁴. Ибран Мустафић, личност позната у Сребреници, оснивач СДА у Сребреници и посланик у Скупштини у Сарајеву, биће тешко рањен током два покушаја атентата. Ухапшен у Поточарима током српског напада на Сребреницу јула 1995., он ће бити ослобођен неколико месеци касније. У јулу 1996. године, у интервјуу објављеном у сарајевском недељнику *Слободна Босна*, он ће пружити слику Сребренице која се, у најмању руку, разликује од идиличне представе „Бошњака“ сједињених у јединственом покрету отпора. Обмана коју одржава пропаганда муслиманских националиста и коју преузима *Монд*.

Ибран Мустафић ће посебно денунцирати тиранију Насера Орића и фрустрираност становништва: „Што се тиче власти у Сребреници, она уопште није била у складу са Уставом. Била је то приватна власт једне групе појединаца. Када забраните политичке активности, као што је учињено на почетку рата, зна се какве су последице. Могле би се написати странице и странице о пљачкама у Сребреници, о убиствима, о терору. Градом је истински владала веома снажна доза страха, пошто се ту није могло урадити било шта ваљано. Становници Сребренице су изабрали да радије ћутећи пате, него да промене постојеће стање“. Ибран Мусић потврђује постојање црне берзе у Сребреници: „Човек је могао да купи било који артикал. Ретко кад је нешто фалило. Али, оног часа када би званичка власт сазнала да је неко набавио нешто по нижој цени, она би интервенисала, пошто је она свим снагама настојала да одржи монопол над тржиштем у Сребреници и да остане једини извор снабдевања“³⁵.

После Дејстонског споразума, у Сарајеву, не само у штампи, него и у Парламенту, нарушена је херојска слика „члана покрета отпора Насера Орића“. Расправе, које *Монд* неће покрити. Дакле, у исто време када се у Сарајеву дробе, у *Монду* се манихејска поједностављења настављају.

Фебруар-април 1993: *Монд* током прве кризе у Сребреници

На православни Божић, 7. јануара 1993., почиње нови период кризе у источној Босни: тога дана муслиманске снаге масакрирале су

³⁴Ср2, 25-09-2006, стр. 2142

³⁵*Slobodna Bosna*, 14-07-1996, објавили *Junge Welt*, 26-07-1996 et *Balkans-Infos* n°5, септембар 1996.

неколико десетина српских цивила у селу Кравица. Криза ће се привремено окончати почетком маја 1993. споразумом о демилитаризацији који су потписали генерали Сефер Халиловић и Ратко Младић, споразумом који се придружује одлукама УН-а везаним за енклаве. У међувремену, Сребреницу и њен регион посетио је генерал Морион са својим сарадницима.

Период током кога ће *Монд* играти улогу коју муслимански националисти очекују од западних медија: да, користећи се хуманитарном димензијом, прикривају политичке и војне циљеве Сарајева. Радећи тако на интернационализацији конфликта. Током читавог тог периода *Монд* види два протагониста: с једне стране, ненаоружано цивилно муслиманско становништво, а са друге, војску Срба из Босне и других крајева. као да пред „напредујућом српском офанзивом“ није било наоружаних муслиманских снага, већ само „становништво“³⁶? С изузетком ретких алузија на борце, *Монд* најчешће искључује сваку војну димензију догађаја и види само један и увек исти узрок кризе: „Срби хоће да заузму Сребреницу, пошто овај град представља муслиманску „мрљу“ на „очишћеним“ територијама у долини Дрине“³⁷. *Монд* ће се, поново, позвати на Други светски рат представљајући Сребреницу као место где су „мушкарци и жене“ изложени опасности од „истребљења“, „ненаоружани гето“, и „концентрациони логор“³⁸.

Монд тако прећуткује присуство оружаних снага, које су веома значајне унутар енклаве: под командом Насера Орића налази се око 12.000 мушкараца, од којих је 10.000 бораца. Цела мушка популација стара од 16 до 60 година сматрана је способном за мобилизацију. Чињенице које је Хашки трибунал признао, али које *Монд* стално прећуткује³⁹.

После прекида крајем 1992., муслиманске снаге, почетком јануара, настављају с нападима на суседне српске зоне. Оне насрћу на села и путеве комуникације, а иду чак и дотле да нападају Србију, што је с друге стране Дрине⁴⁰. Напетост ће још више порастати у марту 1993., када генерал Сефер Халиловић, командант муслиманских снага у Босни, преко радија упути апел оружаним снагама у Сребреници да нападну српског непријатеља и интензивирају нападе у региону.

³⁶ *М*, 1904-1993.

³⁷ *М*, 19-04-1993; *М*, 30-06-1993; *М*, 24-05-1993.

³⁸ *М*, 19-04-1993; *М*, 30-06-1993.

³⁹ НО, 23-02-2005, стр. 5433; НО, 23-02-2005, стр.5485-86; НО, 16-03-2005, стр. 5976-79.

⁴⁰ НО, 16-03-2005, стр. 5995.

Сценарио који ће се, 6. маја, завршити споразумом између Срба и Муслимана, ипак, указује на двоструку игру коју су водиле власти у Сарајеву и Насер Орић у Сребреници. Игру, чију ће цену платити муслимански цивили, а коју *Монд* прећуткује.

У ствари, док генерал Сефер Халиловић, у име Сарајева, априла 1993., потписује прекид борби, настављају се напади муслиманских снага у Сребреници. Јасно, муслиманске снаге истовремено играју на карту преговора и на карту рата. Због тога српске снаге интензивирају војни притисак и прете заузећем града. У том контексту је Ратко Младић коначно постигао да Сефер Халиловић преко радија упутити апел трупима у региону Сребренице да прекину с борбама. То је за Србе било једино кредибилно средство које омогућава да се поништи позив у офанзиву, који је у етар послао тај исти Сефер Халиловић⁴¹. Тако су мислиманске власти моментално прекинуле упаде на територије под контролом Срба и потписале нови текст 8. маја 1993. И истовремено избегле да њихова војска доживи пораз. Верзија коју доноси *Монд* гласи сасвим другачије. Зато што се, уз неколико изузетака, *Монд* упиње да кризу представи искључиво као хуманитарну, као да су мета Срба становници Сребренице. У ствари, на нишану су биле само оружане снаге у енклави. А неоспорна хуманитарна трагедија дошла је као последица борби, а никако није била циљ српске офанзиве. Међутим, *Монд* пази да не изнесе доказе о делу одговорности муслиманских власти у трагедији муслиманских цивила. А управо су муслиманске власти саботирале примирје, настављајући борбе и нападе изван енклаве⁴².

Приписујући узроке кризе српским „ревносним чистачима“, или, другачије речено, њиховом расистичком програму, *Монд* одбија војну и територијалну димензију сукоба. У ствари, сваки табор се бије за путеве, мостове, путеве комуникације⁴³, и покушава да освоји територије, да их повеже, угрози оне које припадају непријатељу и оснажи своје позиције како би добио на значају у евентуалним преговорима. Ако Срби и сматрају енклаве претњама за територије које контролишу, они нису једини који се брину о сигурности и повезаности својих зона. Пошто, са своје стране, Муслимани покушавају да повежу енклаву Сребренице са енклавом Жепе, или да је повежу са територијама на западу, оним које Сарајево непосредно контролише⁴⁴.

⁴¹НО, 15-03-2005, стр. 5901, стр. 5905, стр. 5931-33.

⁴²НО, 14-03-2005, стр. 5794-95.

⁴³НО, 14-03-2005, стр. 5814-15.

⁴⁴К, 17-10-2000, стр. 6050-51.

Међутим, постоји суштинска разлика између српске и муслиманске стратегије: више него Муслиманима, Србима је у интересу да брзо закључе мир. Србима је потребно да се рат заврши на позицијама територија које су освојили. Захваљујући тим освајањима, они су у повољном положају да преговарају о миру, чак и да се одрекну једног дела освојеног⁴⁵. Муслиманима је, напротив, потребно да се рат настави како би повратили изгубљене територије. Стратегије истовремено супротне и рационалне, које *Монд* крије иза апела да се оконча хуманитарна криза и иза указивања на Србе као једине ратне хушкаче.

Као што преузима дезинформације које потичу из Сарајева, *Монд* тако и преноси обавештења која шире „радио-аматери“. У ствари, посебно у Сребреници, ти наводни „радио-аматери“ налазе се у рукама Орићевог клана.⁴⁶ Олако цитиране у *Монду* током целог трајања кризе⁴⁷, њихову ће вредност озбиљно довести у питање пуковник Пирс Такер током суђења Насеру Орићу⁴⁸.

Монд такође мења чувену сцену, коју је оркестрирао Насер Орић, а инспирисало Сарајево, и која ће се одиграти у граду током манифестација против одласка генерала Мориона. *Монд*, дакле, тврди да су генерала „задржали становници Сребренице“⁴⁹. Исказ пуковника Пирса Такера, дат током суђења Орићу у Хагу, 2005. године, потврдио је да је стварност, у најмању руку, другачија: ради се о групи од неколико стотина људи које су војници организовали⁵⁰. Особе које су на служби под командом власти, то јест, Насера Орића⁵¹. Новинари, присутни на лицу места, развили су сцену и подарили јој светски ехо⁵². Режија која је имала само један циљ – сачувати муслиманске снаге у Сребреници.

Али *Монд* нимало није забринут због инструментализације становника Сребренице коју спроводе муслиманске власти. Овима је становништво неопходно: оно служи као параван за војне активности и као живи зид у случају српског напада. Јасно, иза позива за хуманитарну интервенцију, који упућују власти у Сарајево, надасве стоји жеља да се избегне пораз и да се сачува језгро муслиманских

⁴⁵ *М*, 21-09-1992, *М*, 12-01-1993.

⁴⁶ *М*, 09-03-1993.

⁴⁷ *М*, 09-03-1993; *М*, 17-04-1993; *М*, 19-04-1993; *М*, 08-05-1993.

⁴⁸ НО, 15-03-2005, стр. 5887-88.

⁴⁹ *М*, 16-03-1993.

⁵⁰ НО, 14-03-2005, стр. 5861.

⁵¹ НО, 14-03-2005, стр. 5862.

⁵² НО, 15-03-2005, стр. 5875.

снага унутар енклаве⁵³. Игра коју ће резимирати пуковник Такер: „У тренутку када су ствари кренуле лоше по Бошњаке (босанске Муслимане), а Срби били супериорни, Бошњаци су затражили примирје и помоћ Уједињених нација“⁵⁴.

Монд прати ту стратегију. Он се ставља у положај браниоца угроженог становништва, сугерирајући да се интереси тог становништва поклапају са интересима власти. У стварности, они су супротни. Велики број становника хоће да напусти град, док их људи Насера Орића, верни наређењима, хоће у томе да спрече. То ће постати јасно у марту и априлу 1993. године, када генерал Морион, на захтев Алије Изетбеговића, одлази у источну Босну и даје све од себе да би евакуисао оне који то желе⁵⁵. Муслиманске власти су те које, уз помоћ снага Насера Орића, блокирају њихов одлазак. *Монд* ће, уосталом, извести о одлукама које излазе у сусрет ономе што становници желе⁵⁶. Међутим, као и влада у Сарајеву, он не види никакав проблем у томе што тај одлазак спречавају силом.

Пред могућношћу да становништво оде, *Монд* ће, 1993., а и касније, пратити линију муслиманских власти: демонизовати сваку идеју о евакуацији становништва под изговором да би она представљала учешће у „етничком чишћењу“. Непопустљивост коју *Монд* показује само када се ради о евакуацији несрпског становништва и коју чак квалификује као „депортацију“⁵⁷. Међутим, ради се о становницима Сребренице, тој „депортацији“ је становништво масовно тежило, то је захтев бројих политичких и војних руководилаца у Сребреници. Супротно *Монду*, Хашки трибунал ће се позвати на ту евакуацију као „разумну и реалистичну“ и замериће Насеру Орићу што ју је изложио ризику⁵⁸.

Стигматизујући наводну депортацију, *Монд* је у складу са онима који су хтели да спрече сваки територијални компромис и да, по сваку цену, наставе рат – са самим сарајевским вођама и њиховом десном руком у Сребреници, Насером Орићем.

Сребреница, тврђава 28. Босанске дивизије

⁵³ *М*, 09-04-1993.

⁵⁴ НО, 16-03-2005, стр. 5994

⁵⁵ Погледати излагање генерала П. Мориона пред Народном скупштином 25. јануара 2001.

⁵⁶ *М*, 08-04-1993.

⁵⁷ О томе ћемо опширније говорити у „Депортација“ по *Монду*, стр. 133.

⁵⁸ НО, 06-10-2004, стр. 232-33.

Споразум који су Сефер Халиловић и Ратко Младић коначно потписали 8. маја 1993. године на сарајевском аеродрому показаће да, супротно *Мондовој* верзији, циљ Срба није ни „депортација“, ни „истребљење“ становника града. Јер оно што је довело до завршетка борби око Сребренице јесте ангажман Муслимана у демилитаризацији енклаве и обустављању напада из града. Генерал Морион ће потврдити да, упркос бруталности њихове офанзиве, Срби нису имали намеру да „елиминишу“ борбене снаге. Јануара 2001., током саслушања пред Одбором Народне скупштине, генерал ће прецизирати да су пре споразума из маја 1993. наоружани мушкарци Сребренице могли да бирају било да са својим оружјем стигну до Тузле, било да остану у Сребреници под условом да оружје предају снагама УН-а.

Споразум о демилитаризацији омогућиће примирје, евакуацију рањеника у Тузлу, деблокирање хуманитарних конвоја и долазак војника УН-а. Овакав исход као да није обрадовао *Монд*: учествовало би се у „предаји Муслимана, а у корист агресора“⁵⁹. Неколико седмица касније, када је изгледало да *Монд* брине само о изласку становника, чини се да су његове политичке склоности однеле превагу над свим другим разлозима. Ове новине ће наставити да дају првенство екстремистичкој линији Сарајева, уместо да одобре успостављање климе која ће становницима Сребренице коначно омогућити да дишу и размотре *modus vivendi* са Србима.

Затишје, које је уследило за споразумом од 8. маја, није било дугог века. Зато што ће, супротно одредницама споразума, снаге Насера Орића све учинити да избегну предавање оружја. Споразум о демилитаризацији никада није поштован: холандским војницима под заставом УН-а предато је само нешто неупотребљивог оружја⁶⁰. Изгледа да они ништа нису знали о фиктивном карактеру демилитаризације за коју су били одговорни. Тим више што им услови резолуција УН-а нису дали овлашћење да зађу у домове и конфискују оружје⁶¹, а и што је значајан број људи под оружјем у Сребреници у великој мери био застрашен: 400 низоземских војника Холандског батаљона није могло учинити богзнашта пред хиљадама муслиманских војника⁶².

Чињеница коју су признали и Кофи Анан, и, чак, један високи муслимански војни руководилац током сведочења – никада није

⁵⁹ М, 20-04-1993.

⁶⁰ Ср2, 19-09-2006, стр. 1912.

⁶¹ К, 04-04-2000, стр. 2073; S2, 25-09-2006, стр. 2114.

⁶² Ср2, 26-10-2006, стр. 3067.

спроведена демилитаризација енклаве⁶³. Супротно ономе што је *Монд* непрекидно сугерирао, становништво Сребренице никада није било састављено само од избеглица. У Сребреници има много бораца, мобилисана је готово цела мушка популација⁶⁴. Она је, уосталом, још ефикаснија, пошто је сагласност за хуманитарну помоћ условљена том инкорпорацијом⁶⁵. Војног наоружања нема довољно, али његов мањак надокнађује приватно оружје: ловачке пушке и пиштољи. Далеко од тога да се ради о, мање или више, неорганизованим бандама, ти мушкарци творе дивизију, 28. Дивизију Босанскохерцеговачке војске под командом Насера Орића, која непосредно зависи од II Корпуса војске босанских Муслимана, стационираног у Тузли. Војни корпус, са којим Насер Орић одржава стални контакт, посебно захваљујући центру за комуникацију који је савршено смештен у просторијама поште у Сребреници⁶⁶.

Готово потпуно негирајући војну димензију догађаја, *Монд* ће наставити да ћути. Упорност *Монда* је, међутим, супротна виђењима Хашког трибунала. Далеко од тога да Трибунал оспорава битке и присуство оружаних снага у енклави, он им је, чак, посветио бројна заседања. *Монд* ће, међутим, у извештајима цензурисати оно што се говори у Трибуналу. Посебно у време процеса Радиславу Крстићу, 2000-2001. године, и Насеру Орићу, 2004-2006., када су војна питања била тема дугих исказа Западних стручњака. На суђењу Насеру Орићу сведочиће британски пуковник П. Такер (P. Tucker). На суђењу Радиславу Крстићу сведочиће Ричард Батлер (Richard Buttler), официр војске САД-а, и Ричард Данат (Richard Dannat), британски официр који је постао командант Штаба британске војске. Ништа од тога *Монд* не помиње. Одсуство сваког извештаја о сведочењу Ричарда Батлера, јуна и јула 2000., веома је индикативно за став *Монда*. Пошто је ово, изузетно прецизно и документовано сведочење било најдуже током читавог суђења: трајало је ништа мање него девет рочишта. *Мондово* ћутање о овом сведочењу је тим значајније што је Ричард Батлер био сведок оптужбе, а ове новине су, иначе, редовно пратиле суђење Радиславу Крстићу. Посветивши своје сведочење понајвише жестоким борбама које су вођене после пада Сребренице, амерички официр ће се накратко вратити на војне активности Муслимана пре српског напада 11. јула 1995. По Батлеру, становници Сребренице су били далеко од

⁶³ Извештај Кофи Анана, стр. 20 и К, 05-04-2001, стр. 9466-67.

⁶⁴ НО, 16-02-2005, стр. 5433; К, 19-07-2000 стр. 5319; Ср2, 01-11-2006, стр. 3384.

⁶⁵ Ср2, 02-11-2006, стр. 3473.

⁶⁶ НО, 15-03-2005, стр. 5877.

тога да се претварају да су неофанзивне избеглице. Пошто је и те како било „офанзивних напада“, „напада на српске цивиле“, „инфилтрације“ и „активног проласка између Тузле и Сребренице“ ради преношења муниције. Амерички официр ће признати улогу коју су напади на српске цивиле и оружане снаге одиграли при доношењу одлуке о нападу на енклаву⁶⁷.

Пуковник Беринг (Behring), холандски официр који је био у саставу УНПРОФОР-а, поновиће исто током процеса *Сребреница 2*: хеликоптери су превозили оружје снагама Насера Орића и командоса који су вршили нападе изван енклаве⁶⁸. Они би се затим вратили у енклаву, где их је њен статус штитио од српске потере. Због ових активности Срби су редовно улагали протесте Холандском батаљону. Војне активности које су тако неоспориве да ће их признати и само тужилаштво, како на суђењу Р. Крстићу, тако и током *Сребренице 2*. Током овог, другог, процеса, тужилац ће казати исто у својој уводној речи: „Када су у питању напади на енклаву, можда они нису били у потпуности незаконити... Јасно је да су Муслимани створили ситуацију која је могла дозволити српске нападе на њих, као и за мусиманске нападе“⁶⁹. А у признавању напада снага Н. Орића изван енклаве, тужилац иде још даље и каже: „Постоји извесно оправдање што Срби елиминишу ту претњу“⁷⁰.

Излагање које је, у најмању руку, у супротности са тезом *Монда* по којој је у очима Срба Сребреница била „мрља“ коју је требало одстранити што је брже могуће да би се боље „очистиле“ њихове територије.

Разумемо да војни циљеви супротстављених снага нису предмет *Мондовог* информисања. Међутим, управо ови, војно рационални, циљеви и једне и друге стране, објашњавају српски напад 11. јула. За Насера Орића и Сарајево ту се ради о наставку акција узнемиравања како би приморали Србе да мобилишу максималан број војника на ободима енклаве. Тако те снаге не би ишле на фронтове важније за муслиманске власти, нарочито на онај сарајевски. Србима је, напротив, потребно да ослободе контролне пунктове енклава како би своје снаге корисније употребили на другом месту. То је посебно објаснио генерал Данат, сведок и стручњак оптужбе на суђењу Р. Крстићу⁷¹.

⁶⁷ К, 19-07-2000, стр. 5310-12.

⁶⁸ Ср2, 19-09-2006, стр. 1913.

⁶⁹ Ср2, 21-08-2006, стр. 387.

⁷⁰ Ср2, 21-08-2006, стр. 396.

⁷¹ К, 24-07-2000, стр. 5577.

Босанским Србима је било неопходно да те људе употребе на другим тачкама, јер, чак иако су српске снаге професионалније и боље наоружане него муслиманске, оне трпе, супротно овим другим, од константног недостатка војника. Они су чак морали мобилисати и временске особе⁷². Тај мањак у броју ставио је Србе у опаснији положај него јула 1995., јер они знају за предстојеће хрватске и муслиманске офанзиве. По речима генерала Р. Даната, операција заузимања енклаве уследила је као „разборита операција“⁷³. Она је, према томе, суштински повезана са војним разлозима. Не са фантазијом о етничко-расној чистоћи коју *Монд* преварно приписује једној од зараћених страна.

Монд војну колону представља као колону цивила

Снаге босанских Срба су продрле у напуштени град 11. јула 1995. године. Становништво је побегло у две колоне, пошто су од муслиманских власти примили наређење да напусте Сребреницу⁷⁴. Зашто је издато такво наређење, када српске снаге уопште нису имале намеру да заузму град⁷⁵? И како објаснити одсуство сваке реакције муслиманске стране? Тактика запањује када се сетимо значаја муслиманских снага које се налазе унутар града, бројно надмоћних у односу на српске снаге. Постоји још једна сасвим загонетна ствар: Н. Орић, командант 28. Дивизије није у Сребреници. Зашто је власт у Сарајеву, још априла месеца, из енклаве тајно пребацила њега заједно са неколико његових поручника? Ако изостанак борбе и нестанак Н. Орића извесном броју иследника и особа, за које се најмање сумња да гаје наклоност према Србима, изгледа „у најмању руку бизарно“, *Монд* ће се упињати да заобиђе ове теме које ремете његову верзију⁷⁶.

Прва колона, састављена скоро искључиво од жена, деце и стараца, упутила се према Поточарима, селу удаљеном 4км северно од Сребренице, где се налазила база УН-а. Друга колона, састављена скоро искључиво од регрутно способних мушкараца, кренула је према Тузли, покушавајући да се пробије преко планина. Већ 1995. године, Хашки трибунал процењује да је у колони било 15.000 људи, од чега је трећина била под оружјем⁷⁷. Чак и да је овај проценат бораца само приближна

⁷² К, 18-10-2000, стр. 6095.

⁷³ К, 24-07-2000, стр. 5601.

⁷⁴ Погледати у *Војна колона*, стр. .

⁷⁵ Видети у *Монд прикрива стратегију муслиманских националиста*, стр. .

⁷⁶ Ово питање ћемо начети касније у *Монд прикрива стратегију муслиманских националиста*, стр. .

⁷⁷ Погледати оптужницу Хашког трибунала против Р. Карацића и Р. Младића; *М*, 27-06-1996 ; Ср2, 21-08-2006, стр. 424.

процена, и вероватно потцењен, било је, дакле, бар 5.000 људи под оружјем⁷⁸. Војна сила, ипак, бројно надмоћна у поређењу са српским трупима које броје једва нешто више од 1.500 људи.

Мада су ово генерално прихваћене чињенице, посебно од стране тужилаштва Хашког трибунала, *Монд* их није експлицитно признао. Међутим, иако присуство две колоне, једне цивилне, а друге војне, представља суштинске чињенице које треба поменути када се говори о паду Сребренице, *Монд* о њима уопште не говори. Штавише: он се прави да не познаје капиталну разлику између ове две колоне, па војну колону представља као цивиле у бегству. Октобра 1995. *Монд* тврди да је та колона састављена како од мушкараца, тако и од жена и деце. Са највише „једном пушком на 300 до 500 особа“⁷⁹. Марта 2000., у једној од ретких рекапитулација чињеница коју је објавио, *Монд* ће поменути само бекство „две групе становника“⁸⁰. А у верзији донетој у јулу 2005., поводом друге годишњице пада Сребренице, и само постојање двеју колоне једноставно је нестало⁸¹.

Међутим, круцијално је питање сазнања да ли је једна од ове две колоне била наоружана, пошто оно показује природу суровог поступка српске стране: ратни злочин или злочин против човечанства. То што је ова колона била наоружана, њена офанзивна моћ, и веома жестоке борбе које су вођене, дају суровом поступку Срба димензију ратног злочина и противрече тези о „геноциду“. Опасност која наводи *Монд* да прећути суштинске чињенице.

Поточари

Догађаји, који су се у Поточарима одиграли између 11. и 13. јула 1995. године, део су онога што је за *Монд* предмет манипулације памћењем. Ове новине повезују те догађаје са нацистичким логорима смрти. Поточари, биће то „депортације“, „раздвајање мушкараца од жена“ и „конвој смрти“⁸². Неоспорно, босански Срби су починили тешке злочине. Али да ли тежина те злочине неопходно чини геноцидним подухватом? У *Монду* нема места за то питање. Циљ ових новина је да сугерирају да су Поточари нови Аушвиц, да, чак, промене околности, преувеличају број жртава и обману о природи злочина.

⁷⁸ Ср2, 15-09-2006, стр. 1711.

⁷⁹ М, 17-10-1995.

⁸⁰ М, 14-03-2000.

⁸¹ М, 10/11-07-2005.

⁸² М, 06-07-1996 и М, 13-07-1996.

Треба ли посебно веровати да су у Поточарима, као по доласку воза у нацистички логор смрти, Срби спровели огромно сабирање становништва⁸³. Инсинуирана или експлицитна, оптужба се понавља. Међутим, колико је лажна када су у питању Поточари, толико указује на видну заборавност када је реч о геноцидним методама нацизма. Знамо, ипак, да је „сабирање“ по доласку воза у логор смрти за циљ имало моментално истребљење оних који су оцењени као радно неспособни и накнадно истребљење оних који су приморани на принудни рад. Ништа од тога није се догодило у Поточарима.

Не може се, међутим, порећи да су спроведене мере раздвајања мушкараца од жена. Али оне нису имале масовни и систематски карактер какав *Монд* покушава да потврди како би подупро тезу о геноциду. Заиста, масовно присуство мушкараца у Поточарима мало је вероватно, пошто су регрутно способни мушкарци масовно регрутовани и налазили се у војној колони која је, у усиљеном маршу, покушавала да пробије српске линије како би стигла до Тузле. Поново, тај војни аспект догађаја на тренутак нас, у најмању руку, удаљава од стварности нацистичких логора и *Мондових* амалгама.

Обеснажујући тезу о масовном сакупљању становништва, сведоци, Холанђани из Холандског батаљона и Муслимани који су били на лицу места, са своје стране ће потврдити да је у Поточарима било веома мало регрутно сподобних мушкараца⁸⁴. Ово ће Трибунал признати током суђења генералу Р. Крстићу, августа 2001. године⁸⁵.

Штавише, регрутно способни мушкарци нису били сасвим одсутни из Поточара. О томе посебно сведочи списак од 239 муслиманских мушкараца, присутних у бази УН-а, а који су, на иницијативу војника Холандског батаљона, ту смештени⁸⁶. Војници УН-а су тако хтели да заштите те људе од насиља српских снага. Међутим, број од 239 треба сматрати симболом, а не као цифру укупног броја мушкараца присутних у Поточарима. Вероватно је било других мушкараца изван базе Холандског батаљона⁸⁷.

Ипак, не можемо очекивати да нам Хашки трибунал пружи информацију о броју регрутно способних мушкараца присутних у Поточарима. Ово запањује, пошто је, више од десет година пошто је

⁸³То сугерира новинарка *Монда*, Ф. Артман (F. Hartmann). По њој, босански Срби ће приступити „грозном пребирању 30.000 особа“. Погледати *La diagonale du fou*, наведено дело, р. 464.

⁸⁴К, 24-05-2000, стр. 3330.

⁸⁵К, 02-08-2001, стр. 10170.

⁸⁶М, 01-11-1995 ; К, 24-05-2000, стр. 3385.

⁸⁷Извештај К. Анана, стр.79.

сам Трибунал одржавао идеју о сабирању популације од више десетина хиљада особа⁸⁸, главни истражитељ Трибунала, Ж. Р. Риез (Jean-René Ruez), морао признати да ни он, ни оптужба, никада нису пожурили да спроведу било какво истраживање броја мушкараца присутних у Поточарима⁸⁹. На шта се ослањају новинари *Монда* када говоре о сабирању популације од „30.000 особа“ и „хиљадама“ несталих из Поточара⁹⁰?

Што се тиче процедура раздвајања мушкараца и жена, више сведочења западних сведока демантује да су оне биле геноцидне, како тврди *Монд*. Као што ће рећи један судија Хашког трибунала, „саме по себи те мере раздвајања нису злочин“⁹¹.

Исто је становиште и двојице војних стручњака које је тужилаштво позвало на суђење Р. Крстићу: Р. Даната, данас шефа генералшраба британске војске, и Р. Батлера, америчког официра. Посебно за овог другог „било је веома значајно покушати видети ко су особе (...) које су биле уплетене у ратне злочине“⁹². Исто је и са генералом Данатом коме је могло изгледати разборито да се одвоје мушкарци, како би се сазнало да ли су, можда, починили деликте, преступе. Не рачунајући чињеницу да хапшење мушкараца пружа могућност да „буду замењени за затворенике које држи друга страна“⁹³.

У Поточарима је изванредан број разлога без икакве везе са нацистичком „селекцијом“ навело Србе да међу избеглицама потраже борце, или људе за које се сумња да су то. Срби су били убеђени да се изванредан број муслиманских бораца налази у оквиру популације која је избегла у Поточаре. Идеја није била бесмислена, пошто су се борбе између српских снага и 28. Дивизије одвијале у близини избеглица, током проласка колоне. А и зато што се једна јединица ове дивизије налазила у Поточарима⁹⁴. Заробљавање мушкараца је Србима давало могућност замене за српске војнике које држе Муслимани. Претпоставка делује вероватно, пошто су се такве размене између Муслимана и Срба одвијале током целог босанског рата. Као што ће Р. Батлер рећи, „током читавог рата формализована је размена заробљеника“⁹⁵.

⁸⁸К, 13-03-2000, стр. 475.

⁸⁹Ср2, 15-09-2006, стр. 1700.

⁹⁰М, 06-02-1996 и *Diagonale du fou*, стр. 464, наведено дело.

⁹¹НО, 10-12-2004, стр. 2912.

⁹²К, 28-06-2000, стр. 4848.

⁹³К, 24-07-2000, стр. 5620, стр. 5629.

⁹⁴Ср2, 25-09-2006, стр. 2158; Ср2, 28-09-2006, стр. 2351.

⁹⁵К, 30-06-2000, стр. 5018.

Срби су такође тврдили да траже особе које су починиле злочине над српским становништвом у региону. Ако *Монд* не помиње ове аргументе, то не значи да су они неоправдани. Пошто и сам Хашки трибунал данас признаје да су међу људима муслиманске 28. Дивизије били присутни „терористи“ криви за „ужасне“ злочине. Тужилаштво чак процењује да је међу муслиманским борцима било више хиљада оних који су убијали Србе: „Истина је, четвртина људи, која је убила неколико Срба, прилично је окрутна...“⁹⁶.

Несумњиво је, међутим, да је процедура раздвајања, мада сама по себи није противзаконита, послужила босанским Србима за тежак злочин: убиство више стотина од оних који су заробљени у Поточарима. Мада је та окрутност неоспорна, ништа не указује да су, супротно *Мондовим* тврдњама током суђења Р. Крстићу, српске војне власти имале за циљ егзекуцију муслиманских бораца од тренутка када су ови били заробљени.

Више сведока ће, укључујући војне стручњаке као што су Р. Батлер и Ф. Нанат, уосталом, прећутно довести у питање тезу о постојању плана⁹⁷. Други, понекад, масакре неће приписати војној хијерархији Војске Републике Српске, већ појединцима или групама у оквиру српских војних снага, које су биле мотивисане осветом. Данат ће опрезно изнети претпоставку да војно руководство можда чак није знало за егзекуције⁹⁸. Генерал Ј. Дивјак, босански Србин који се придружио Муслиманима, ће у свом исказу пред Одбором за информисање Народне скупштине поводом Сребренице, 2001., описати масакре као „акт освете српског становништва“. То ће пред истим Одбором поновити генерали Морион и Хајнрих. Први изричито сумња да је Р. Младић наредио масакр: „Не верујем да је Младић наредио масакр“. Други мисли да су злочини „неорганизовани, скоро импровизовани“⁹⁹.

Хашки трибунал и *Монд* тврде да је убиства планирала војска босанских Срба. Међутим, поред сведочења неких западних официра и генерала сарајевске војске, која су већ цитирана, изван број чињеница наводи да посумњамо у оптужбе *Монда* и Хашког трибунала. Тим више што се њихове оптужбе суштински заснивају на доказима рекла-казала, елементима који су далеко од неоспорних¹⁰⁰.

⁹⁶ Ср2, 22-08-2006, стр.467, стр. 470.

⁹⁷ К, 21-07-2000, стр. 5533 и 25-07-2000, стр. 5719

⁹⁸ К, 25-07-2000, стр. 5725-33.

⁹⁹ Погледати Извештај Одбора за информисање Народне скупштине.

¹⁰⁰ Слабост коју *Монд* признаје у случају Хашког трибунала. На истрагу ћемо се вратити у *Риез, истражитељ ван сваке сумње*, стр. 152.

С друге стране, данас је јасно да су српске војне власти у Сребреници издале стриктна наређења да муслимански заробљеници морају бити заштићени од сваког насиља које би извршило српско становништво. Међутим, међу Србима из источне Босне непријатељска осећања су била снажна. Видели смо, бројне егзекуције су почињене од стране Муслимана, неколико хиљада српских избеглица, које су дошле из Сребренице, налазило се у региону, посебно у Братунцу. Решеност да се спрече акти освете над заробљеницима, које је ВРС (Војска Републике Српске) сматрала драгоценом монетом за размену, по свој прилици објашњава наређења издата од стране војне хијерархије. Више сведока, некадашњих припадника војске босанских Срба, ће пред Хашким трибуналом, 2006. године, потврдити да је војска босанских Срба заиста издала таква наређења. Уосталом, ово њихово сведочење тужилаштво није оспорило¹⁰¹. Озбиљна је претпоставка, која се већ појавила током процеса генералу Р. Крстићу 2000. године, да су организовани екстремистички елементи, одлучни да масакрирају муслиманске заробљенике, предахитрили снаге ВРС.

Представљени током суђења, делови прислушкивања показују да је, неколико дана по заузећу Сребренице, у тренутку евакуације муслиманских бораца и цивила из Жепе, генерал Р. Крстић био решен да предузме најстрожије мере како би биле избегнуте егзекуције сличне онима које су се догодиле у Сребреници. Овај материјал показује да генерал Крстић није желео сребренички масакр и да је издао најстрожија наређења како би гарантовао безбедност Муслимана евакуисаних из Жепе. Он је у виду имао чак „стрељање“ оних који би са српске стране могли угрозити конвој Муслимана који су кренули у правцу територија које држи Сарајево¹⁰².

Доказано је да заробљавање и елиминација регрутно способних мушкараца, присутних у Поточарима, нису имали карактер систематског, као што *Монд* тврди. Пошто су десетине рањених, који су се нашли у Поточарима, пребачене у Тузлу под надзором Црвеног крста¹⁰³, као и да је изван број мушкараца ухапшених у Поточарима, њих стотинак, интерниран у затвор у Батковићима. Коначно, током првог дана евакуације Срби нису применили никакву меру раздвајања¹⁰⁴. Тако да је изван број регрутно способних мушкараца

¹⁰¹ Ср2, 29-01-2007, стр. 6451; Sr2, 30-01-2007, стр. 552 ; Ср2, 30-01-2007, стр.6589 ; Ср2, 04-04-2007, стр.10004.

¹⁰² К, 22-03-2001, стр. 8981-82 ; К, 04-04-2001, стр. 9332.

¹⁰³ Погледати излагање Д. Обрајена (D. O'Brien) и госпође Шмиц (C. Schmitz), лекара ЛБГ (Лекари без граница) пред Одбором народне скупштине и у Ср2, 15-09-2006, стр.1688 и 1693.

¹⁰⁴ Ср2, 27-09-2006, стр. 2287; Ср2, 25-10-2006, стр. 2969.

могао стићи до Тузле аутобусом заједно са остатком цивилног становништва. Неке су, међутим, на путу за Тузлу зауставили, било српски елементи који су били ван контроле, било рампа коју су Срби поставили у Кладњу, месту близу територија које је држало Сарајево. Међутим, немогуће је проценити број оних који су уистину могли стићи из Поточара у Тузлу, пошто Хашки трибунал није спровео никакву истрагу о томе.

У ствари, Ж. Р. Риез, истражитељ Хашког трибунала, иако присутан у Тузли од јула 1995., није верификовао колико је људи могло проћи¹⁰⁵. Пооштравање мера филтраже, које су Срби предузели у Поточарима, изгледа да је повезано са оним што *Монд* уопште узев избегава да помене: са веома жестоком борбом са колоном, која је вођена у исто време када се одвијала евакуација становништва.

Друге чињенице, поготову оне по доласку конвоја у логоре, чине неумесним алузије на нацизам, које *Монд* понавља. Зато што неколико сведока, посебно Муслимана присутних у Поточарима, помињу „коректно држање“ српских војника¹⁰⁶.

Ови последњи су делили воду и храну избеглицама¹⁰⁷. Штавише, извесне српске општине у региону послале су воду и намирнице, као што ће потврдити више сведока оптужбе током процеса *Сребреница 2*¹⁰⁸. Општине Братунац, Зворник и Љубовица, између осталих, помогле су да до муслиманских избеглица у Поточарима стигну основни производи а, понекад, и медицинска помоћ¹⁰⁹. Међутим, у поређењу с потребама избеглица, помоћ је била ограничена. Непријатељски став Срба у региону није довољно објашњење за оскудице. Наиме, хаос, изненадни бег становника Сребренице, недостатак свега у *Републици Српској*, исцрпљеној после трогодишњег рата и строгог ембарга који је поставила Србија, имају у свему свој удео¹¹⁰.

Ако помоћ коју су допремале српске војне и цивилне власти не може помоћи да се забораве почињени злочини, а оно демантује слику коју *Монд* пружа, а коју назива „организованим садизмом Срба“¹¹¹.

¹⁰⁵Sr2, 15-09-2006, стр. 1701-07.

¹⁰⁶К, 24-03-2000, стр. 1250; Ср2, 07-09-2006, стр. 1252; Ср2, 28-09-2006, стр. 2385; Ср2, 26-10-2006, стр. 3055; Ср2, 02-11-2006, стр. 3483.

¹⁰⁷Ср2, 07-09-2006, стр.1257 ; Ср2, 15-09-2006, стр. 1685-91; Ср2, 27-09-2006, стр. 2278 ; Ср2, 27-10-2006, стр. 3113; Ср2, 09-03-07, стр. 8581-82; Ср2, 03-05-2007, стр. 10894.

¹⁰⁸Ср2, 22-03-2007, стр. 9202, стр. 9207-09 ; Ср2, 23-03-07, стр. 9300 ; Ср2, 23-03-2007, стр. 9316.

¹⁰⁹Ср2, 31-01-2007, стр. 6677; Ср2, 23-03-2007, стр. 9327.

¹¹⁰Ср2, 23-03-2007, стр. 9300.

¹¹¹ М, 19-04-2000.

Војна колона

Монд прикрива присуство хиљада наоружаних мушкараца у другој колони, као што ћути и о крвавим борбама које су вођене са српским снагама, а све да би читаоце боље уверио у геноцидни подухват.

Пре свега, *Монд* наговештава да су само паника и случај доминирали бегом становника Сребренице. У ствари, колона ка Тузли, као и она која је кренула ка Поточарима, образована је по наређењу заменика Н. Орића, Рамиза Бећировића, који је био на сталној вези са Сарајевом¹¹². Кратко време после почетка српске офанзиве, за мушкарце је изабрано сабирно место близу Сребренице, Шушњари, сеоце које је затим служило као полазиште војне колоне. Они нису били неофанзивна „група становника“, како нас *Монд* уверава. У тој колони није само 28. Дивизија, него и сви остали регрутно способни мушкарци који бежаху мобилисани и често наоружани приватним оружјем, као што су пиштољи и ловачке пушке. Један бивши муслимански борац, сведок на суђењу *Сребреница 2*, потврдиће да су у Шушњарима били сви мушкарци способни да носе оружје¹¹³. Хашки трибунал процењује да је било 5.000 наоружаних мушкараца. Еквивалентну цифру ће дати Енвер Хаџихасановић, генерал босанских муслиманских снага, који ће сведочити на суђењу генералу Р. Крстићу. Процена Рамиза Бећировића, који је водио колону, гласиће 6.000, цифра којој је додао борце из Тузле¹¹⁴. И експерт оптужбе, Ж. Р. Риез, потврдиће да се број наоружаних мушкараца у колони мора преиначити навише, с обзиром на цифре које је до тада изнео Хашки трибунал¹¹⁵.

Тужилац Хашког трибунала ће описати борце прилично другачије од идеализоване слике коју је донео *Монд*. Чак ће и он у свом уводном излагању, августа 2006., које за циљ има да окриви Србе, признати да је, од око 12.000 људи у колони, „једна четвртина прилично окрутна и убила неколико Срба“, и да „на муслиманској страни има терориста који су починили ужасне ствари“¹¹⁶.

Офанзивни карактер те колоне и претњу коју је она претстављала по српске јединице нашироко ће описати западни стручњаци које је на суђење Р. Крстићу позвало тужилаштво Хашког трибунала. Посебно Р.

¹¹²К, 12-04-2000, стр. 2710, стр. 2735 ; Ср2, 29-08-2006, стр. 990; Ср2, 31-10-2006, стр. 3358.

¹¹³Ср2, 01-11-2006, стр. 3384; К, 12-04-2000, стр. 2735.

¹¹⁴Ср2, 03-08-2006, стр.1051-52.

¹¹⁵Ср2, 15-09-2006, ст.1711.

¹¹⁶Ср2, 22-08-2006, стр. 466 и 470.

Батлер и Ф. Данат описују ситуацију, коју *Монд* без изузетка прећуткује.

Дакле, не ради се о неорганизованој маси жртава, како то *Монд* описује. Сасвим супротно, колона, дуга неколико километара, је организована. Организована у бригаде¹¹⁷, са чистачима мина на челу¹¹⁸ и брдским батаљоном на зачељу поворке¹¹⁹. Као што ће током суђења Р. Крстићу, Ж. Р. Риез и Р. Батлер, обојица стручњаци тужилаштва Хашког трибунала, казати да је колона „прилично масивна“¹²⁰ и представља „значајну војну претњу“¹²¹. Постоји више индиција које стварају утисак о борбеној снази коју она представља. Посебно безнађе српских официра када схвате значај муслиманских снага. Они нису постављали питање како зауставити колону, већ само како успорити њено напредовање постављањем заседа¹²². Посебно су страховали од тренутка када ће колона заузети Зворник, град, то треба нагласити, значајнији од саме Сребренице¹²³. Српске снаге које су, одмах након заузимања Сребренице, кренуле да узму енклаву Жепе, хитно су морале позвати трупе да помогну онима који су се конфронтирали са колоном¹²⁴. Србима је опасност изгледала још већом пошто су муслиманске трупе из Тузле покушале да се споје са колоном која је дошла из Сребренице¹²⁵. Српске јединице су, дакле, биле ухваћене у ватру између 28. Дивизије, с истока, и, са запада, добро наоружаних и опремљених снага тешке артиљерије 2. Корпуса војске из Тузле. Срби врше масовну мобилизацију у региону да би се супротставили опасности и објављују да „све особе, способне да носе оружје, морају ићи тамо горе“¹²⁶. Као што ће казати Р. Батлер, амерички официр и сведок тужилаштва Хашког трибунала, „16. јула смо присуствовали изузетно значајној бици између колоне (...) и Срба, који, у том тренутку, нису покушавали да одрже јединствену одбрану, већ да, једноставно, избегну да буду сломљени“¹²⁷. Борбе су жестоке и, далеко малобројнији, Срби ће изгубити велики број војника. Понекад вођене прса у прса,

¹¹⁷Ср2, 29-08-2006 стр. 974.

¹¹⁸Ср2, 30-08-2006 стр. 1050-51, стр. 1078 ; К, 06-04-2001, стр. 9528.

¹¹⁹Ср2, 07-11-2006, стр.3749.

¹²⁰Видети сведочење Риеза пред Одбором Националне скупштине фебруара 2001.

¹²¹К, 30-06-2000, стр. 5040.

¹²²К, 30-06-2000, стр. 5044-45.

¹²³К, 13-03-2000, стр. 498.

¹²⁴К, 17-07-2000, стр. 5110-11; К, 20-10-2000, стр. 6253; К, 27-10-2000, стр. 6532.

¹²⁵К, 28-06-2000, стр. 5041-43.

¹²⁶К, 30-06-2000, стр. 5064-65.

¹²⁷К, 28-06-2000, стр. 4991.

борбе ће бити још погубније по Муслимане. Многи ће постати жртве глади и жеђи и масовно страдати после борбе, од заседа, бомбардовања и чишћења које ће спровести босански Срби када преузму контролу. Међутим, Муслимани ће, ипак, успети да пробију српске редове, да заробе оружје и ухвате неколико војника. Кратко време пошто су заузели Сребреницу, В. Пандуревић, српски војни званичник, и С. Муминовић, муслимански виши официр, ступили су у контакт и, 16. јула, склопили примирје, што ће већини Муслимана из колоне омогућити да прођу, заједно са својим оружјем¹²⁸. Али они који су се предали током борбе већ су били заробљеници и били су одмах погубљени. Прво сакупљени у Братунцу, а затим одведени у школе и хангаре у региону, ови заробљеници су масакрирани. Неки после побуне или покушаја бекства, као у Кравици, или у Дому културе у Пилици. Други, веома бројни, одведени су на различита места у региону где су их убиле српске снаге.

„Депортација“ по Монду

Монд често употребљава термин „депортација“ када је реч о евакуацији извезлица из Поточара у Тузлу. Употреба која је интегрисана у манипулисање сећањем и која за циљ има да нас увери у поновно јављање нацизма у Босни.

Пошто је јасно да, када помиње „депортацију“, *Монд* не помиње „политичку телесну казну“ која је, у 19. веку, слала осуђенике далеко од њихових боравишта¹²⁹. Онако како га *Монд* употребљава, термин „депортација“ нас враћа у време Другог светског рата, још прецизније, подсећа нас на слање бораца покрета отпора и жртава расног прогона у концентрационе логоре и њихово истребљење.

При том, истина је да се приликом употребе речи „депортација“ *Монд* ослања на извесну, недавну промену дефиниције термина. Током деведесетих „депортација“ понекад означава „арбитрарно пресељење“. Промена која је, по неким правницима, сама по себи настала под утицајем догађаја у бившој Југославији¹³⁰.

Пошто дефиниција обухвата толико различите реалности, човек се пита има ли она још увек смисла. Она, изгледа, обухвата све: насилно пресељење у оквиру исте земље, изгон у другу земљу, размену

¹²⁸ Ср2, 17-04-2007, стр.10149-76.

¹²⁹ Тако је капетан Драјфус (Dreyfus) био „депортован“ на Ђавоља острва, или као учесници Приске комуне у Нову Каледонију, или под царем руски опозиционари у Сибир.

¹³⁰ Погледати G. Cornu, *Dictionnaire juridique*, Paris, P. U. F., 2002.

становништва, и, надасве, изгон према земљи којој протерано становништво може припадати. Сви случајеви пресељења које познајемо увек су „арбитрарни“ за популације које су њихове жртве, међутим, актуелна дефиниција спречава да се направи разлика. У условима конфузије погодна је за све амалгаме. Треба прво упоредити изгон Муслимана из Сребренице са оним што смо се данас сложили да сматрамо најсмртоноснијим депортацијама у 20. веку. Мислимо на Хереро 1908., Јерменију 1915., Јевреје и Цигане у Другом светском рату. Депортације, које се радикално разликују од изгона Муслимана из Сребренице: све су за циљ имале систематско истребљење становништва без обзира на пол и старост. И све су се догађале у оквиру исте земље или на територији коју она контролише.

Ову последњу карактеристику поново налазимо и код депортација које нису праћене систематским истребљењем цивилног становништва без обзира на старост и пол. Такве су депортације Немаца са Волге и Чечена под Стаљином.

Ново значење термина „депортација“ уопште не познаје константу свих депортација у историји, да ли је, или није уперена на истребљење цивилног становништва, то јест карактер који је истовремено казнени и одвија се у оквиру једне државе. Казнено пресељење у оквиру исте државе, или пресељење у другу државу, то је искључиво правно питање. Пошто се у позадини те алтернативе осликава изузетно конкретна стварност пресељеног становништва. Једно је ако остаје на милост и немилост земље која га је депортовала. А друго ако је изгнано на територију неутралне или пријатељске земље. Разлика је још очигледнија ако је становништво изгнано у сопствену земљу.

У последњем случају су се нашли сребренички Муслимани: премештени су према територијама које су држали босански Муслимани, зону коју су, уосталом, избеглице из Поточара једнодушно оквалификовале као „слободне територије“. Мало је вероватно да су поменути људи, које су депортовали Вилхелмови Немци, отоманско царство, нацистичка Немачка, или Стаљинова Русија на исти начин доживљавали своју дестинацију. Коначно, за разлику од случајева када држава не признаје било какво национално право онима које депортује, Срби су Муслимане сматрали народом и 1992. признали њихово право да оснују сопствену државу. Друге ствари лишавају основа покушаје да се избришу разлике између случаја сребреничких Муслимана и најмаркантнијих „депортација“ 20. века.

Много тога, међутим, омогућава неупоредиво примереније

поређење са разменом становништва између Грчке и Турске 1922., или између Индије и Пакистана 1947. године.

Двострука је забуна коју термин „депортација“ ствара. С једне стране, овај термин фаворизује лажну сличност са ситуацијама које немају везе са евакуацијом сребреничких Муслимана. Међутим, с друге, он спречава да се направи поређење овог пресељења са догађајима који су људски, политички, чак и правно, ближи. Поред размене становништа између Грчке и Турске, или између Индије и Пакистана, могли бисмо додати и масовни одлазак Пјенуара уочи проглашења независности Алжира 1962., или изгон Јевреја са Средњег истока 1948., у време стварања државе Израел, или пресељења Немаца, који су живели у централној Европи, 1944-45. Много је случајева изгона становништва у правцу њихове државе, аналогних изгону Муслимана из Сребренице, које, међутим, нико никада није сматрао „депортацијом“. Међутим, много је случајева које бисмо, по аршинима нове дефиниције, могли накнадно подвести под термин „депортација“.

Пример Немаца, који су протерани из централне Европе 1944-45., до апсурдности је индикативан у светлу актуелне употребе термина „депортација“. Јер, како је сада прихваћен, термин „депортован“ може и те како значити и онога ко је пресељен у концентрационе и логоре смрти Трећег рајха, као и за Немце који су, на крају рата, пресељени у Немачку, то јест, у државу која их је сматрала својим држављанима. Сложићемо се да су ове ситуације, мада веома драматичне као и „арбитарно пресељење“, далеко од тога да буду еквивалентне.

Квалификујући свако „арбитарно пресељење“ као „депортацију“, нова дефиниција меша „депортацију“ и „протеривање“. Амалгам који *Монд* ставља у службу свог етнички селективног гнева. Он, у ствари, квалификујући их као „депортацију“, омогућава да исељења која врше Срби буду прекомерно криминализована. А и да буду банализовани они који су жртве, када их једноставно квалификују као „бег“ или „протеривање“. Међутим, и једни и други, који одговарају аналогним ситуацијама, могли би бити квалификовани на исти начин, то јест, као „протеривање“. То није избор *Монда* по коме, изгледа, најочигледнија манифестација „депортације“ Муслимана из Сребренице јесте чињеница да су њихов трансфер организовали Срби. Међутим, не видимо зашто би транспорт популације према одређеној зони био већи злочин него безуслован изгон.

Апсурдно на историјском и правном плану, *Мондова* употреба термина „депортација“, када је реч о Сребреници, не може се ослонити на јуриспруденцију Хашког трибунала. У пресуди Р. Крстићу Трибунал

је, уистину, сматрао да у Сребреници „с правне тачке гледишта није било „депортације“¹³¹. *Монд* ово уопште не помиње.

Употребљавајући термин „депортација“ изгледа да је *Монд* вокабулар ставио у службу идеје. Он експлоатише термин који је део сећања на Други светски рат и једнодушно евоцира злочине које је извршила нацистичка Немачка. Повезати „депортацију“ са „конвојима смрти“, „етничком деобом“¹³², „расном чистоћом“¹³³, па чак и са „селекцијом“¹³⁴ гарантовано усмерава и мобилише мњење. Уз ризик да манипулише памћењем и значењем речи како би са нацистима изједначио тренутне непријатеље.

¹³¹К, 02-08-2001, стр. 10173.

¹³²Термин који *Монд* систематски употребљава у погрдном смислу још од почетка рата у Босни 1992. Видети на пример *М*, 16-07-1992 ; *М*, 11-09-1995 ; *М*, 23-11-1995 ; *М*, 26-11-2005.

¹³³*М*, 08-11-1996.

¹³⁴*М*, 13-07-1995.